

INTERES: KONCEPTUALIZACIJA POJMOV

Povzetek: Kategorija interesa je v politologijo prišla postopno in zasedla eno osrednjih mest pri razlagi politoloških procesov. V članku predstavljamo pot pojma interes v politično znanost in način, na katerega se je interes uveljavil kot osrednja kategorija. Članek posebej obravnava tudi razmerje med interesom in strastmi, saj je ravno v nasprotju s strastmi dobil interes pomembno interpretativno vlogo pri določanju politike kot čim bolj racionalne, predvidljive, objektivne, hkrati s tem pa kot sfere, ki vanjo vedno znova vdirajo proti-interesne strasti. Različne politične filozofije so oblikovale svoje koncepte interesov, tako da tako pojmovani interesi utelešajo jedro teh političnih filozofij. Liberalizem veže pojem interesa na posameznika in zasebno lastnino, socializem na kolektiv, praviloma razred, pluralizem na skupino, anarhizem na posameznika, vendar brez lastnine, korporativizem na organsko razumljen kolektiv, konservativizem na "naravno" postavljene strukture, kot so družina, verske skupnosti, vojska ipd.

Ključni pojmi: interes, strasti, politična filozofija, ekonomija

Uvod

Pojem interesa je zasedel v vsakodnevem izrazju mesto, ki je primerljivo s pogostostjo uporabe pojmov delo, sila in pravica. Domovinsko mesto je pojem interesa našel tudi v vrsti znanstvenih disciplin, kot so filozofija, pedagogika, psihologija, ekonomija, pravo in sociologija. V politologiji je po oceni Massinga (1995: 217) pojem interesa poleg konflikta, moči in konsenza med štirimi najbolj uporabljenimi pojmi in tako tvori jedro te znanosti.

Za postopen zdrs v temo se bomo najprej lotili pomena interes, kot ga lahko najdemo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ki po formi ponuja pomene, kot jih vidijo uradni zapisovalci in zaznamovalci našega časa. Pomeni interesa so razporejeni v pet enot. Na prvem mestu je interes kot določena vrednota ali korist za koga. Na drugem mestu je interes kot nekaj, kar daje ali prinaša pozitivne posledice. Na tretjem mestu je prislovna raba, ki izraža usmerjenost koristnosti, npr., to se je zgodilo v interesu varnosti. Na četrtem mestu se pojavi interes kot zanimanje, nagnjenje ali hotenje po določenem udejstvovanju. Na petem mestu pa prinaša

* Igor Lukšič, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

zastarelo rabo v smislu obresti. V teh rabah ni zaznati politološke dimenzije. Lahko pa takoj vidimo, da je na prvem mestu interes kot moralna kategorija, torej kot vrednota. Verbinčev Slovar tujk (1979) tudi nima posebnega posluha za politološko rabo interesa, vendar je bolj odprt, saj na prvem mestu pripozna interes kot udeleženosť, prizadetost, deležnosť, zadenosť, prid, korist, pomen in pomembnosť, na drugem mestu stojita zanimanje za kaj in naklonjenosť, na tretjem pa obresti.

V Slovenskem etimološkem slovarju besede interes ne najdemo. Najbližja ji je beseda interesanten, ki razlaga besedico interes kot "biti vmes, biti prisoten". Po tem slovarju je prvotni pomen te besede "takšen, ki je zraven, pri stvari, prisoten" (Snoj, 1997: 187).

Za primerjavo hrvaški slovar tujk (Anič in Golstein, 1999) besedo interes razloži v prvem pomenu kot zanimanje za nekaj in radovednosť, v drugem pa kot korist, v tretjem pomenu pa kot obresti. V četrtem pomenu govori o interesu kot o oza-veščeni potrebi posameznika ali skupine ljudi, države ipd. In o družbeno posredovani zavesti o potrebi. V tej povezavi je interesent nekdo, ki se zanima za neko blago ali uslugo, interesirati se pa pomeni želeti zvedeti ali vedeti kaj ali želeti slišati posamičnosti o čem. Tudi v tem primeru o politološkem poudarku ne moremo govoriti.

Na Slovenskem se je s preučevanjem interesa najbolj temeljito ukvarjal Adolf Bibič v delu *Interesi in politika*. Zanj je "interes neka posebna zveza med objektom in subjektom, zveza, v kateri je subjekt v bolj ali manj intenzivnem razmerju do objekta" (Bibič, 1981: 160). Zainteresiranost je pri njem prvi pogoj za politično dejavnost. Bibič zavrača psihološko¹ predstavo interesa kot zgolj subjektivne kategorije kot nezadostno opredelitev, saj meri le na motive za politično delovanje in na emocionalni odnos posameznika do okolja.

"Interes je pojem, ki ga je mogoče ... stopnjevati. Je nek minimum, pri katerem že lahko govorimo o obstoju interesa, je pa tudi neki maksimum, ki se v njem izraža interes v popolnoma razviti obliki" (Bibič, 1981: 162).

Objektivna narava interesa je zanj prav tako pomembna kot njegova subjektivna značilnosť, kar je po njegovem teoretično in praktično potrebno. Razlikovanje med subjektivnim in objektivnim interesom je predpostavka npr. za izrekanje sankcij. Kljub temu Bibič zastavlja vprašanje, kdo so subjekti, ki ugotavljajo, kaj je objektivni interes? Liberalizem je bil prepričan, da objektivni interes avtomatično izhaja iz interakcije spontano delujočih posameznih, zlasti ekonomskih interesov. Socializem pa se je največkrat zatekel k predstavi, da mora vladati objektivni interes, ki se je opredeljeval skozi akte države in komunistične stranke.

¹ V psihologiji štejejo za prvo uporabo pojma interes v delu nemškega filozofa Herbarta, ki je leta 1806 napisal knjigo o občih pedagogiki. Njegova teza je bila, da je kultiviranje različnih interesov predpogoj za učenje in mora biti eden ključnih ciljev vzgoje. Postopno se je uveljavilo spoznanje, da na interes vplivajo tudi emotivni in kognitivni dejavniki. V psihologiji je interes pojmovan kot tendenca v navadi, motivirajoče prepričanje, značilnosť posameznika, poklicna izbira. Interes je tako individualna predispozicija. Interes vključuje "fokusrano pozornost, povečano kognitivno delovanje, vztrajnosť in vznoseno dejavnost" (Hidi, 2001: 7712).

Izvor pojma - rimsko pravo

Izvirni pomen interesa je vezan na pravno institucijo rimske države, ki je ujeta v sintagmi *id quod inter est* (to, kar je vmes), ki je označevala tisto, kar je med stanjem pred in stanjem po neki prizadejani škodi. Beseda *inter* je prišla v rabo v srednjem veku v navezavi na omenjeno rimsko institucijo. Do trinajstega stoletja je pojem obstajal zgolj kot opisna sintagma *inter-esse*, ki je označevala med tako v časovnem kot v prostorskem smislu. Potem pa se je začela uveljavljati raba v pomenu biti zraven, biti vpričen, sobivati in biti udeležen (Massing, 1995: 217).

Inter-esse je v kanonskem pravu opredeljevala kompenzacijo, nadomestilo prejemnika s strani kreditodajalca za škodo, ki je bila kreditodajalcu povzročena zaradi zakasnitve vračila. Kanonisti so ločevali *interesse* od institucije *usura*, ki je pomenila plačevanje uporabe kredita.

Tako se kot pravni termin *inter* začne pojavljati v nekaterih evropskih jezikih v 15. stoletju v pomenu nadomestila in obresti (Heilbron, 2001: 7709), torej kot škoda na strani dolžnika in hkrati korist na strani posojilodajalca. Tako ne preseneča, da *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ki nikakor ni edina med enciklopedijami v angloameriškem prostoru, ki pod besedo *inter* najpoprej uvaja samo pomen obresti: "Interes je ena od oblik dohodka od lastnine..." ali pa včasih širši pomen, ki vključuje "vse dohodke od lastnine" (1968: 471).

Inter je postal eden od temeljnih kamnov modernega prava (Heilbron, 2001: 7709). Zaščita individualnega interesa v naravnem pravu postane naravna pravica. Vsak interes teži k temu, da bi bil kar najbolj pravno zaščiten. Samoljubje posameznika pri Hobbesu vodi v vojno vseh proti vsem, ki je pravzaprav vojna za zaščito individualnih interesov. Zanj je močna država edini izhod za vzpostavitev miru med sebičnimi posamezniki. Kasneje je močna država pomenila tudi obsežno pravno zaščito, saj v moderni dobi, v okviru liberalne doktrine *inter* postane individualni interes in kot tak utemeljuje delovanje subjekta in ga legitimira. Značilnost liberalno-demokratskih ustav je v tem, da se posebej ščiti in spodbuja individualne interese, v kolikor so povezani z določenimi skupnimi interesi (Schmidt, 1995: 434).

Interesi so naravni ?

Lenin je bil prepričan, da bi ljudje nasprotovali tudi geometrijskim aksiomom, če bi prizadeli njihove interese. In ker je temu tako, ne obstaja samo ena geometrija, ki je bila znana Leninu. Helvetius je zapisal: "Kot fizični svet vodijo zakoni gibanja, tako moralni univerzum vodijo zakoni interesa" (cit. Po Hirschman, 1977: 43). *Inter* je nastopal kot koncept, ki je utemeljen v naravi. Ravno zato je bil tako samorazumljiv, da ga nihče ni poskušal niti mogel podrobneje opredeliti Heilbron (2001: 7711) ugotavlja, da je bil *inter* od renesančne rabe naprej del tega, "kar bi lahko imenovali materialistična tradicija v družboslovju".

Behrens (1987: 167) je prepričan, da *inter* od Hobbesa (*bellum omnium contra omnes*) preko Locka (lastnina, toleranca, večinsko načelo) do Adama Smitha

(nevidna roka) predstavlja temeljno antropološko kategorijo, ki se je ne da obiti v regulacijskih modelih in modelih družbenih pogodb. Z znanstveno revolucijo, ki je sovzpostavljala moderno dobo, se je izpostavilo vprašanje narave. Narava je postopno zamenjevala legitimnost ravnanja, ki jo je pred tem dobavljala religija. Vse, kar je naravno, je legitimno, kar ni naravno, ni legitimno. Politična teorija je dihala ta isti čas. Tako se ukvarja z odkrivanjem naravnega človeka, naravnega stanja in v tem okolju ugotavlja, kaj je realno in pristno, da bi od tu lahko sklepala na to, kaj je najustreznejša državna ureditev za te naravne ljudi. Machiavelli je ugotovil, da realistična teorija države zahteva poznavanje človekove narave. Hobbes je utemeljil svojo teorijo države na Galilejevi teoriji človekove narave. Prvih deset poglavij Leviathana je namenil prikazovanju človekove narave, šele nato pa se je lotil vprašanja države. Ko npr. Locke (1978: 11,13) uvaja razumevanje politične oblasti, zahteva, da jo moramo izvajati "iz njenega izvora, moramo preučiti, v kakšnem stanju so vsi ljudje po naravi". To pa je stanje popolne svobode in enakosti, stanje, v katerem je "izvajanje naravnega zakona predano v roke vsakega človeka". Tudi Rousseau (1993: 23) ugotavlja, da je treba najprej spoznati naravnega človeka, da bi lahko določili naravni zakon. Razpravo o izvoru neenakosti je pisal na osnovi tega, kar je "prebral ne v knjigah tebi podobnih, ki so lažnive, temveč v naravi, ki nikoli ne laže. Vse, kar prihaja od nje, je resnično; nič ni nepristnega razen tistega, kar primešam svojega." V tradiciji David Hume, Adam Smith in Jeremy Bentham se je pojem interesa povsem pozitiviral in se uveljavil v sintagmi "naravnega uravnavanja interesov", ki je preko Johna Stuarta Milla vplivala tudi na ameriško konceptualizacijo teorije pluralizma in demokracije. Max Weber je z interesom razumel "pogoj človekovega delovanja" Lorenz von Stein pa "načelo družbe" (cit. po Massing, 1995: 218).

Ko se je James Madison ukvarjal s frakcijami, zametki strank v nastajajočih ZDA, po razglasitvi neodvisnosti angleških kolonij in razglasitvi samostojne države, je naletel na problem interesov. "Iz zaščite različnih in neenakih zmožnosti za doseganje lastnine neposredno izhaja posedovanje različnih stopenj in vrst lastnine: in ti vplivajo na občutke in poglede lastnikov, kar vodi v delitev družbe na različne interese in stranke." Tisti, ki imajo lastnino in tisti, ki so brez nje, od nekdanj oblikujejo različne interese. Vzroki za nastajanje strank so tako po njegovem mnenju skriti "v naravi človeka" (Madison, 1982: 44).

Konceptualizacija interesov vodi k teorijam potreb in hierarhiji potreb, ker so potrebe naravne. Inter-esse, to kar je vmes, Žarko Puhovski (1990: 268) razume kot "posredovanje med potrebo in njenim zadovoljevanjem" in "zavest individua ali skupine ljudi o neki potrebi". Interes je socialno posredovana zavest o potrebi. V tem smislu se je pojem interesa razvijal v pomen, ki označuje usmerjenost subjekta, da z delovanjem doseže neko korist (Puhovski, 1990: 268). Ta širši pomen je interes začel dobivati nekoliko kasneje to je v 16. stoletju. V tem novem pomenu se interes "naslavlja na splošno prednost in človeško nagnjenje k željeni dobrobiti" (Heilbron, 2001: 7709).

V sedemdesetih letih je pojem interesa dobil osrednjo vlogo v politični pa tudi v družbeni znanosti. Postopno je bila mehanicistična raba deležna tudi kritike. Nekateri raziskovalci so opozorili na zgodovinsko in družbeno pogojenost

takšnega razumevanja interesa. Interes tako zanje ne nastopa kot na sebi dana, nespremenljiva, ali iz drugih kategorij izvedljiva postavka. Bergerjeva ugotavlja, da je skupna poteza pojmovanja interesa v tem, da je "vpliv nacionalnega zgodovinskega izkustva, teža intraorganizacijskih dejavnikov pri opredeljevanju interesa in vloga države pri strukturiranju relacij med interesi tako pomembna za oblikovanje skupin, da se ne da analitično definirati 'realnega' interesa skupine, ki bi bil dan z družbeno in ekonomsko strukturo in ki bi ga lahko razlikovali od 'oblik' tistih interesov, ki bi bili določeni z nacionalnimi posebnostmi in politikami" (Berger, 1981: 10).

Interesi so "določeni s strukturo industrijske družbe do tiste mere, ko njihove tehnologije, oblike lastnine, trg dela in družbeni sistem kreirajo določene zборе in porazdelitve virov, ki se pojavljajo od družbe do družbe, in jih delajo enako plačljive v vseh teh družbah, da sklepajo koalicije z iste lokacije na družbenem zemljevidu" (Berger, 1981: 12).

Povsem samosvoje je interes opredelil Eschenburg (1989: 9-10), in sicer s pomočjo metafore telesa. Izvorni pomen *id quod inter est* je prebral na telesu. Torej to, kar leži vmes, med srcem in želodcem, je prepona. Prepona reagira na razburjenje zaradi veselja in žalosti, zaradi upanja in strahu. Tu se pojavljajo zahteve in obrambe, tu domuje sebstvo. Interes se producira v napetosti med srcem in želodcem, čustvi in razumom, romantiko in realizmom, svetom sanj in programov ter svetom realnosti in realizacije. Iz te predstave izhaja, da interes ni nekaj predmetnega in zgolj mehanskega, nekaj zamejenega, temveč ob vsej zagotovosti tudi nekaj dokaj fluidnega, venomer nastajajočega in preoblikujočega se. Tudi tisti, ki stavijo na razlikovanje med subjektivnim in objektivnim interesom² ali dimenzijo interesa, so blizu tej metaforiki, če upoštevamo, da je zgornji del telesa blizu srcu, spodnji del pa želodcu, zgornji dovoljenemu, spodnji pa prepovedanemu.

Politična filozofija interesov

Od 16. stoletja naprej pojem interesa utemeljuje motive delovanja posameznika in kolektivov in je tako vpet v oblikovanje individualističnih družbenih teorij (Nohlen, 1998: 280). Koncept interesa je najprej veljal le za zadeve države. Interes kot interes države je bil hkrati interes vladarja. Zatem se je uveljavil v pomenu nacionalnega interesa v mednarodnih odnosih, kot produkt verskih vojn pa se je razširil tudi na notranjepolitično rabo. Machiavelli je v svoji študiji o knezu (vladarju) oblikoval osnovo za enačenje interesa z interesom države. Šlo mu je pravzaprav za nacionalno državo: Medičejce nagovarja naj poprimejo za vajeti in popeljejo kneževine na italiskem polotoku v enotno državo. Za ta cilj je po Hirschmanu (1977: 33) *Il Principe* deklaracija neodvisnosti od moralizirajočih pravil in zaznav ter uvod v identifikacijo sofisticirane, racionalne volje, ki je brezbrizna do strasti in trenutnih impulzov. Ta državni interes naj edino daje čisto in jasno vodstvo knezu.

² Razlikovanje med objektivnimi in subjektivnimi interesi, ali med manifestnimi in latentnimi, ali celo nezavednimi interesi kaže na to, da takšen pristop ne zmore razložiti človekovega delovanja (Nohlen, 1989: 280).

Z renesanso je torej interes postal del skeptične antropologije in nemetafizičnega pristopa k državni obrti, kar se je prvič sistematično obelodanilo v delu Francesca Guicciardinija v času renesančne Italije. Guicciardini je v delu Riccordi ugotovil, da interesi prevladujejo pri vseh ljudeh. Po njegovem mnenju to še najbolj velja za uspešne in vodilne posameznike, ki imajo vedno "v mislih svoj lastni interes in po njem merijo vsa svoja dejanja" (cit. po Heilbron, 2001: 7709). Koncept interesa je Guicciardini uporabljal tudi za državne zadeve. Ko sta si zasebni in javni interes v nasprotju, se avtor postavi na stran javnega interesa. Raggione di stato je zlasti izpostavil Machiavelli v Vladarju, sicer pa je ta teza postala močnejša v začetku 17. stoletja, ko jo je še posebej uveljavil Giovanni Botero. Zanj je ragioni di stato ragioni di interesse. Interes države je glavni vodnik knezov in državnikov. Interes države je mesto edinega legitimnega načela za vodenje države v trikotniku, v katerem nasprotji predstavljata dve izrazito odbojni točki: interesi drugih držav in strasti vladarja. Nadzor nad ljudmi zahteva samonadzor in samoobvladovanje, zato morajo biti strasti in druga izkrivljena poželenja zamenjana z racionalno uporabo državnega interesa. (Heilbron, 2001: 7709).

V sedemnajstem stoletju je interes vstopil v literaturo, ki so jo pisali politični svetovalci in diplomati. Posebej sta izstopala diskurz naravnega prava in moralne filozofije. Koncept interesa se je v obeh primerih vezal na utemeljevanje novega koncipiranja politike in družbe. Francoski hugenotski voditelj Henri de Rohan je v vplivnem delu *De l'interet des Princes et des Etats de la Chretiente* (1638) zatrdil, da "knezi ukazujejo ljudstvu, interesi pa ukazujejo knezom". "Knez je lahko goljuf, njegov svet je lahko podkupljen, samo interesi ne lažejo" (cit. po Heilbron, 2001: 7709). Šele s prevodom de Rohanovega dela v angleščino, je na angleška tla stopil pojem interesa v političnem pomenu, nato pa se je razširil na področje ekonomije in na zasebno obnašanje.

Massing (1995: 218) ugotavlja, da je Hobbesov sistem interesov utemeljeval avtoritarno naravo države Leviathana, Lockovo preoblikovanje pomena interesa v prizadevanje za lastnino pa šteje za temelj novega razumevanja interesov, ki je zasedel hegemonsko mesto.

Interesi in strasti

Avguštin iz Hipona je ugotovil, da spada med tri izvorne grehe človeštva sla po denarju in lastnini, sla po oblasti in seksualna sla (Hirschman, 1977: 9). Ti trije grehi so predstavljali tri strasti. Akvinski se je postavil na isto stališče. Šele renesansa pa prinese drugačen odnos do teh treh strasti. Zgodba se ne začne, kot bi kdo pričakoval, z izgradnjo nove etike, temveč s premiki v teoriji države, katere namen je bil okrepiti državo v tedanjih razmerah.

Hobbesova družbena pogodba temelji na razlikovanju interesov in strasti. Sklenjena je v interesu posameznikov, da bi se obranili pred lastnimi strastmi in strastmi drugih posameznikov. Gre za ravnotežje med dvema tipoma strasti: onimi, ki človeka ženejo v vojno, kot so sla po bogastvu, slavi in dominaciji in tistimi, ki

ga nagovarjajo k miru, kot so strah pred smrtjo in želja po blagu, ki je nujno za preživetje.

Problem strasti je v tem, da so nepredvidljive in nestalne, impulzivne in erupтивne, močne in kratkotrajne. Strasti so nenasitne, divje in nevarne. Novi svet, utemeljen na zasebni lastnini, je tudi na ravni samorazumevanja potreboval nekaj bolj predvidljivega in stalnega, neko konstanto, ob kateri je moč kopiciti lastnino in bogastvo. Mnogi so videli največjo nevarnost strasti v tem, da rušijo zaupanje v državo. Za zdravljenje teh tegob so bile v tekmi razne terapije. Nekateri so ponujali represijo nad strastneži in strastjo, vendar ta strategija ni žela uspeha. Kaj hitro se je zgodilo, da je vladar represijo uporabil za tešenje svoje narave in je zapadel v krutosti. Druga strategija je skušala strasti vpreči v razvoj in splošno korist, tretja pa je videla edino možnost za brzdanie strasti v aktiviranju kontra-strasti, ki edina lahko nevtralizira učinke strasti. Slednje stališče je zastopal Spinoza. Tudi Hume je bil prepričan, da razum je in mora biti suženj strasti in da impulz strasti lahko ustavi le nasprotni impulz. Holbach je bil prepričan, da strasti ne smemo uničevati, temveč jih moramo usmerjati. Helvetius je branil pomen strasti in za nasprotniške strasti uporabil pojem interes (Hirschman, 1977: 24-27).

Polagoma se je utrjevalo razlikovanje med tistimi strastmi, ki so lahko brzdane in ukročene, in divjimi strastmi, ki jih ni mogoče ukrotiti. Adam Smith je v Bogastvu narodov analiziral predvsem tisto strast, ki se tradicionalno imenuje pohlep ali lakomnost. Po njegovem mnenju je tovrstno strast mogoče ustrezno uravnjavati s konceptom napredka in interesa (Hirschman, 1977: 19).

Knez Rohanski je tudi razpravljajl o opoziciji med strastmi in interesi. Bil je prepričan, da se pri zadevah države ne smemo prepustiti neurejenim apetitom ali nasilnim strastem, temveč se moramo prepustiti lastnim interesom, ki jih vodi samo razum, ki mora biti merilo našega delovanja (Hirschman, 1977: 34). Ravno v tem obdobju se je na ravni konceptov pojavila praznina: strasti so bile pripoznane kot destruktivne³, razum pa kot neučinkovit. Tako je interes postal možen koncept za razlago družbenega dogajanja. Postavili so ga vmes med razum in strasti. Interes je bil strast, ki jo vodi razum in razum, ki mu strast daje moč in energijo.

Interesi so tako postali pripoznani kot izvorni motiv obnašanja ljudi in s tem kot edino realistično vodilo političnega obnašanja. Pridobili so avreolo moralne nevtralnosti in tako iz kritičnega koncepta, ki je bil uperjen proti hegemoniji cerkve, sčasoma postali steber novonastajajoče hegemonije liberalizma in se spremenili v pozitivističen koncept.

Na interese so začeli gledati kot na izvorne motive obnašanja ljudi, politični svetovalci pa so hkrati vztrajali, da je na interese treba gledati kot na racionalno in kalkulabilno zadevo. To pa ne zato, ker bi bili prepričani, da je obnašanje ljudi racionalno, temveč zaradi strateške prednosti racionalne kalkulacije. Tehtanje med stroški in koristmi je postalo kriterij in glavno vodilo za obnašanje političnih elit in ni bilo utemeljeno na motivacijskem redukcionizmu. Tovrstna konceptualizacija

³ V tem kontekstu je bila tiranija razumljena kot vladanje strasti, to je tirana, ki ga obvladujejo strasti. Montesquieu je delitev oblasti zasnoval na predstavi, da je slehernik podvržen temu, da ga na oblasti zagrabijo strasti. Zato je nujno oblast omejevati z drugo oblastjo, interes trgovanja pa miri strasti pri celotnih ljudstvih.

interesov je omogočala tehnično racionalno vodenje politike, kot se je hkrati uveljavljala tudi v svetu tehnike.

Ob koncu 17. in tekom 18. stoletja so bile strasti rehabilitirane. To pozicijo je najbolje upovedal Hume, ko je trdil, da so strasti izboljševalec sveta, ki mu vlada interes. Po francoski revoluciji in v romantiki afirmirane emocije prignane do strasti so predvsem kot njeno kritiko konservativci postavili v ospredje mrzlokrvno politiko interesa. Zavladal je realizem, ki se je preselil tudi v literaturo. Ko je kapitalizem triumfiral in omejil strasti, je svet nenadoma postal prazen, nezanimiv in dolgočasen (Hirschman, 1977: 132).

V razmerje interesi strasti se preslikajo tudi druge kategorije, ki okrepijo njuno dihotomijo in vladajoče predstave o ključnih kategorijah razmerij med ljudmi. Ta razmerja so predstavljena v naslednji preglednici:

INTERES	STRASTI
NARAVA	POLITIKA
EKONOMIJA	DRŽAVA
OBJEKTIVNO	SUBJEKTIVNO
ŽELODEC	SRCE
RAZUM	EMOCIJE
MORALNO	NEMORALNO
NEVTRALNO	PRISTRANSKO
MOŠKI	ŽENSKO
ZGORAJ	SPODAJ

Ekonomska utemeljenost interesa

Puffendorf je bil prepričan, da se sebični interesi lahko pomirijo tudi s krepitevijo vezi in izmenjavo ljudi in blaga. Commercial society, za katero se je zavzemal, v takratni rabi ni pomenila predvsem trgovine, temveč izmenjavo ljudi. Zlasti francoska moralna filozofija sedemnajstega stoletja je pojem interesa razvijala kot samoregulacijski mehanizem, ki izključuje potrebo po religiozni vezanosti. Utemeljevala je stališče, da je človeška družba lahko dobro urejena in se dobro razvija brez predpostavljenih religiozних dolžnosti ali predpisovanja kakršnihkoli sekularnih vrednot. Prav nasprotno: izkazalo se je, da najmočnejše strasti mobilizira lahko tudi religija. V veliki francoski Enciklopediji se geslo fanatizem končuje s patriotskim fanatizmom, ki se mu poje slava samo zato, ker lahko učinkovito deluje proti religioznemu fanatizmu.

Največja ovira samoljubju in egoizmu je strah pred smrtjo, ki slehernega posameznika sili v uporabo posrednih poti za realizacijo svojih želja. Te posredne poti so vse vrste menjave. Rezultat tega procesa je oblikovanje civilne družbe, ki ne more biti bolje organizirana, tudi če je prava religija odpravljena (Heilbron, 2001: 7710). Z religioznega stališča novonastajajoče načelo vodi v korupcijo družbe, s

stališča samih ljudi pa je vzpostavitev humane civilizacije najboljši možni dosežek. Moderna ekonomija, ki jo vodi interes, je postala najboljša uzda proti arbitrarni vladi, norosti despotizma in proti strastem vladarjev. Na tem mestu je učinkovito nadomestila pozicijo, ki jo je doslej imela religija in sistem dolžnosti. Mnogi so bili prepričani, da je malo takšnih poti, na katerih je človek tako neškodljiv kot je pridobivanje denarja (Hirschman, 1977: 58). K temu je sodila tudi predstava, da trgovina uglaja in mehča barbarske poti ter teše značaj človeka in njegove manire.

Osemnajsto stoletje je samo še utrdilo tako zastavljeno rabo pojma interes. Adam Smith je trdil, da naša večerja ni odvisna od dobrovoljnosti mesarja, temveč od njegovega "spoštovanja svojega interesa". Prepričan je bil tudi, da "družba obstaja med različnimi možmi kot med trgovci zaradi njene uporabnosti brez sleherne vzajemne ljubezni ali naklonjenosti" (cit. po Heilbron, 2001: 7710). Smith in za njim politična ekonomija je spreobrnila pomen zainteresirane menjave v teorijo samoregulirajočega se trga. Po tem zoženju so utilitaristi obudili politično interpretacijo interesa. Bentham in Mill sta gradila politično filozofijo na predstavi, da si vsak posameznik želi užitka in se hkrati izogiba bolečini. Človeško obnašanje vodijo ideje in občutja, ki so povezana z eno ali drugo emocijo. Naloga vlade je predvsem v tem, da povečuje količino ugodja in zmanjšuje količino bolečine. Temeljni cilj je zagotavljanje čim večje sreče za čim večje število ljudi.

Jean Francois Melon je leta 1734 zapisal, da sta duh zavojevanja in duh trgovine izključujoča se v določeni naciji. Trgovina deluje kot preventiva pred vojno in hkrati kot moralni ekvivalent zanjo (Melon cit. po Hirschman, 1977: 81). Oblikovala se je predstava, da zlasti ekonomske vezi in trgovina vzpostavljajo močno mrežo soodvisnih razmerij, zato se je utrjevalo prepričanje, da notranja trgovina krepi kohezijo skupnosti, zunanja trgovina pa preprečuje vojne med močno vezanimi državami.

John Stuart Mill je kritiziral zoženo rabo interesa v politični ekonomiji in opozoril, da je tako uporabljen interes samo metodološki konstrukt, ne pa realno obnašanje. Mill je bil prepričan, da politični ekonomisti ne zanikajo drugih motivov za obnašanje, temveč jih samo odmišljajo. Marginalistična ekonomska teorija je združila znanstveno abstrakcijo s postulatom instrumentalistične racionalnosti (Demeulenaere, 1996 cit. po Heilbron, 2001: 7710). Ekonomsko obnašanje so modelirali kot racionalno kalkulacijo, ki cilja na maksimalno korist. Od tedaj naprej to stališče predstavlja jedro ekonomskega hegemonskega ali mainstream pogleda na interese.

Vilfredo Pareto je na prelomu iz 19. v 20. stoletje opozoril na zoževanje ekonomizma, ker pri človekovem obnašanju ne gre za racionalno kalkulacijo. V začetku dvajsetega stoletja je veliko teoretikov opozorilo na omejenost pristopa, ki gradi zgolj na tako zastavljenem homo economicus.

V šestdesetih letih se je ekonomska teorija razširila na področja drugih teorij in polj. Tudi na področju politologije, je ekonomistična logika postala del hegemonске politične znanosti (Heilbron, 2001: 7711). Logika teorije iger in teorije racionalne izbire se je zajedla tudi v pretežen del politologije in družboslovja. Interesi so bili razumljeni kot nekaj, kar je usmerjeno na ekonomski napredek. Jasno pa mora

biti vsaj to, da pojem interesa ni bil od vekomaj omejen samo na materialne vidike posameznikove blaginje.

Splošni in posamični interes

V tekmi za preslikavo na raven splošnega interesa so v moderni dobi zmagali individualni interesi. Akcija posameznika je vedno v službi splošnega, tako je sledenje individualnemu interesu na sebi že hkrati realizacija splošnega interesa. Splošni interes se tako ne konstituira s kakimi posebnimi tehnikami ali na kaki posebni ravni, temveč preprosto z delovanjem posameznika, ki sledi samemu sebi. Tako je ena izmed strasti, sla po denarju in premoženju, postala iz zla jedro nove dobe in gonilna sila zgodovine. Drugi dve strasti pa sta bili, s stališča sle po denarju, toliko bolj prezirani. V tem kontekstu je James Stuart Mill zapisal, da so v razmerah "kjer vsakdo deluje za javno dobro in spregleduje samega sebe, državniki zmedeni" saj, "kjer so ljudje razinteresirani ni nobene možnosti, da bi jim vladali" (Hirschman, 1977: 50). Če človek sledi svojim interesom, dela dobro, ker interesi ne lažejo. Prav tako pa s tem dela dobro drugim, ker je njegovo ravnanje predvidljivo in transparentno.

Rousseau se je najbolj jasno opredelil proti takšni vladajoči predstavi in s tem sprožil obsežno razpravo o razmerju med občim in individualnim ali zasebnim interesom. Splošni interes izpostavlja splošno dobro, medtem ko se interes skupnosti izenačuje z interesom večine. Ta delitev je preslikava Rousseaujevega razlikovanja med občo voljo in voljo vseh. Za občo voljo ni pravega empiričnega kriterija in merila, volja vseh pa je empirično izmerljiva s seštevkom individualnih volj, zato pa tudi zmotljiva, obremenjena s partikularizmom in parcialnostjo. Slednja se v empiričnem političnem življenju slej ko prej zreducira na voljo večine, pa kdor koli že je artikulator te večine: demokratično izvoljeni predsednik ali samooklicani despot. V empiričnem političnem življenju se je sleherni artikulator večine prikazoval tudi kot poslanec obče volje, kar mnoge navaja, da Rousseauja uvrščajo med utemeljevalce totalitarizma, hkrati pa sleherno tematiziranje splošnega interesa kot pot v totalitarizem.

Hegla je doletela podobna usoda, ker ni začel pri hegemonsko veljavnem interesu posameznika, temveč pri občem, pri državi. V znanem paragrafu 260 Grundlinien der Philosophie des Rechts pravi, da je "država dejanskost konkretne svobode: toda konkretna svoboda se sestoji v tem, da imajo osebna posamičnost in njeni posebni interesi prav tako svoj popolni razvoj in priznanje svojega prava (v sistemu družine in občanske družbe) kot hkrati s pomočjo samih sebe deloma prehajajo v interes občega, deloma pa z znanjem in z voljo priznavajo to obče kot svoj lastni substancialni duh in zato zanj delujejo kot za svoj končni cilj, tako da to obče ne velja nasploh in se ne izvaja brez posebnega interesa, znanja in hotenja, pa tudi posamezniki ne živijo kot privatne osebe samo za to slednje in jim hotenje ni hkrati v občem in za obče, delujoč tako, da je prisotna zavest o tem namenu."

Marx (1976: 38) je tematiziral razmerje med posebnim in splošnim interesom v Nemški ideologiji, kjer ugotavlja, da je "z delitvijo dela podano hkrati protislovje

med interesom posameznega individua ali posamezne družine in skupnostnim interesom vseh individuov, ki občujejo med seboj; in sicer ta skupnostni interes ne obstoji morda zgolj v predstavi kot obče, ampak najpogre v dejanskosti kot vzajemna odvisnost individuov, med katere je delo razdeljeno." Skupni in splošni interes je utemeljen na realni osnovi vezi med ljudmi. Za mehanski pogled vezi ne obstajajo, zato se vsa družba in politika reducira na empiričnega mesenega, čutno gotovega, predvsem pa oprijemljivega individua.

Interesi v političnih doktrinah

Pojem interesa sam na sebi nima določenega pomena. Njegov pomen vedno izide iz konteksta uporabe. Najbolj izrazit okvir posamezne rabe tvorijo politične doktrine. V kontekstu liberalne doktrine je pojem interesa vezan na posameznika. Izven posameznikovega interesa za liberalizem obstajajo samo konstrukti, ki se vedno zlijejo v interes posameznika. Tako nacionalni, skupni ali splošni interes v tem kontekstu ni misljiv, oziroma je vedno udejanljiv hkrati s posameznim interesom. Posamični interes pa je podaljšek njegove lastnine, pri čemer je tudi telo posameznika razumljeno kot lastnina. Interes je mehanska kategorija, tako da je interes več posameznikov, ki tvorijo narod, družino ipd. vedno samo mehanska vsota posameznih interesov.

Pluralizem je interes vezal na skupino. "Ne obstaja skupina brez svojega interesa. Interes je glede na terminologijo tega dela ekvivalent skupine. Lahko govorimo o interesni skupini ali o skupinskem interesu, če to zahteva jasnost izraza. Skupina in interes nista razdvojena" (Bentley, 1967: 211).

Korporativizem razume interes kot izraz organske celote, ki jo predstavlja družina, vas, narod ali kaka druga skupnost, ki se ji lahko pripiše naravni izvor. Sem sodi tudi predstava o skupnem ženskem interesu ali skupnem interesu vseh otrok. Pri tem ne gre za mehansko predstavo, temveč za organicistično predstavo oblikovanja interesa. Interes posameznika je upoštevan ali vrednoten samo toliko, kolikor gradi interes določene skupnosti.

Socializem je kot antipod liberalizma izpostavil skupni in splošni interes, ki se je v nekaterih primerih opredelil v državnem interesu. Pomemben poudarek socializma je tudi razredni interes. Vsak interes je hkrati tudi razredni interes, tako da se tudi posameznik nevede vedno sledeč svojemu interesu postavlja ali na stran kapitala in vladajočega interesa ali na stran dela in s tem interesa delavskega razreda. Na tej predstavi je zgrajena tudi delitev na objektivne in subjektivne interese, pri čemer je objektivni interes interes razreda in države, subjektivni interes pa interes posameznika. S težo naravne zakonitosti je v bitki med subjektivnim in objektivnim interesom vedno zmagoval objektivni interes.

Nacizem je izpostavil interes nacije in rase. Interes je bil utemeljen v krvi in tleh, na organski osnovi, tako da je tudi čiščenje nacije in rase potekalo na način boja organizma proti tujkom. Konservativizem izpostavlja interes tradicionalnih etabliranih struktur, zlasti cerkve, države in znotraj nje vojske, patriarhalne družine ipd. Anarhizem temu nasproti izpostavlja čisti individualni interes, ki pa ni vezan

na lastnino kot v liberalizmu, temveč na romantično razumevanje svobode posameznika, ki ne sme biti priklenjen na noben vir tradicionalne oblasti.

Zaključek

Kategorija interesa je v politologijo prišla postopno in zasedla eno osrednjih mest pri razlagi politoloških procesov. V članku smo predstavili pot pojma interes v politično znanost, saj ravno način, na katerega se je interes uveljavil kot osrednja kategorija, kaže na to, da interesa kot splošnega koncepta še manj pa kot konkretnega razmerja moči, ki se v njem skondenzira, ni mogoče odtegniti od vpričnega zgodovinskega procesa. Interes je vedno neko zgodovinsko dejstvo, ki se oblikuje v določenem razmerju političnih sil, se prebije do zavesti ljudi in živi toliko močno življenje, kolikor je močna politična podpora njegovi vitalnosti. S tega stališča je nemogoče govoriti o ločenem individualnem interesu ali interesu kot naravni kategoriji, ki je vrojena ali posamezniku, skupini ali celo narodu. Za politično percepcijo pa je interes vedno treba prikazovati kot nekaj naravnega, objektivnega, od subjekta bolj ali manj neodvisnega, da s tem zadobi moč naravnega gibalca, ki je primerljiv s statusom, ki ga v fiziki zavzema koncept sile. Koncept sile je v resnici intervenirajoča variabla, ki znanstveno razloži domala vse, sama pa ima mistični izvor, kot ugotavlja veliki fizik Max Jammer. Razmerje med interesom in strastmi je posebej pomembno, saj je ravno v nasprotju s strastmi dobil interes pomembno interpretativno vlogo pri določanju politike kot čim bolj racionalne, predvidljive, objektivne, hkrati s tem pa kot sfere, ki vanjo vedno znova vdirajo proti-interesne strasti. Različne politične filozofije so oblikovale svoje koncepte interesov, tako da tako pojmovani interesi utelešajo jedro teh političnih filozofij. Liberalizem veže pojem interesa na posameznika in zasebno lastnino, socializem na kolektiv, praviloma razred, pluralizem na skupino, anarhizem na posameznika, vendar brez lastnine, korporativizem na organsko razumljen kolektiv, konservativizem na "naravno" postavljene strukture, kot so družina, verske skupnosti, vojska ipd.

Interesi so eden od temeljnih atributov, ki omogočajo pojmljenje pozicije posameznika ali skupine v družbenem in političnem kontekstu ob predpostavki, da imamo opraviti s povsem določeno konstitucijo individua kot dejavnika realizacije njegovih lastnih interesov (Puhovski, 1990: 270).

Interes ima več rab. Najpoprej se lahko rabi kot interpretativna kategorija realnega obnašanja, lahko pa se rabi na normativni način, za opisovanje želenega obnašanja. Gre torej za deskriptivno in preskriptivno rabo. Na drugem mestu lahko ome-nimo interes kot korist, ki je lahko bolj ali manj materialne narave. Po širšem razumevanju interesa je "cost and benefit" analiza neprimerna, ker se zabrišejo meje med stroški in koristmi. Na tretjem mestu lahko govorimo o interesu kot racionalni izbiri, pri tem pa se lahko omejimo na ozko ekonomistično razumevanje interesa kot racionalne kalkulacije ali pa razumemo racionalnost v procesu socializacije in v kontekstu habitualizacije, ki vodi do praktičnega mojstrstva socialne igre.

Interes je tista korist, ki izhaja iz kredita, vložka, ki je pravzaprav investicija. Interes je investicija v dejanje, ki ga še ni, v rezultat, ki ga še ni. Interes je zato pri-

merljiv z gravitacijsko silo, ki deluje, ne da bi bila pojasnjena ali pojasnljiva. In prav to mesto je zavzel v politični znanosti. Ko politologija analizira vzroke in išče prvega gibalca političnega delovanja in političnih procesov, vedno konča pri interesu. V različnih obdobjih. V obdobju prevlade mehanskih predstav in modelov mišljenja je ta interes vedno inherenten nekemu materialnemu stanju: največkrat takšni ali drugačni lastnini npr. delovne sile, sredstev produkcije, položaja, značilnosti. V industrijski družbi so raziskovalci izpostavljali predvsem ekonomsko naravo interesov in njihovo vezavo na ekonomski položaj skupin ali posameznikov, ker so se v mehanični zavesti lahko pripoznavali kot oprijemljiva dejstva.

Ob vsem povedanem se zastavlja vprašanje, kakšna zastavitev koncepta interesa je potrebna za razumevanje političnih procesov.

Če se vprašamo skozi Hegla: kaj je interes čutne zagotovosti, prve stopnje v razvoju zavesti? Da se razvije naprej do absolutnega duha ali da ostane takšna kot je, v sebi zaokrožena in sama sebi vsečna? Lahko od moralne zavesti pričakujemo interes po izskoku iz ujetosti v brezkončnost projecirajoči svet, ki je venomer v nasprotju s tem, kar se empiričnemu posamezniku realno dogaja? In kaj je to realno, ki se temu nesrečniku dogaja? Ni to realno omejeno na naš pogled? Če ni omejeno samo na moj pogled, temveč na večinski, potem je to realno.

Ali obstaja neka realnost, ki ni potrjena v večinskem konsenzu? Takšne realnosti ni, zato je t.i. objektivni interes v resnici samo interes, ki je pripoznan kot interes tako velike večine, da je zaščiten s takšno trdnostjo, da dobi v zavesti status objekta: trdne, otipljive, čutne zadeve, ki ima status mehanskega fakta: če se vanj zaletiš, ti počí lobanja. Subjektivni interes pa je azil, v katerem ugotavljamo posamezniki ali skupine razliko v razmerju do objektivne realnosti oz. do vladajočega političnega konsenza. Obstajajo subjektivni interesi, ki dograjujejo konsenzualno podobo in so zato objektivno podprti tudi institucionalno, obstajajo robni subjektivni interesi, ki lahko premikajo meje konsenza, so pa tudi subjektivni interesi, ki to kar naprej ostajajo, ker nimajo potrebne politične moči, da bi se objektivirali.

Opredelevanje (nacionalnega) interesa je politična bitka. Definicija ni politično nevtralna. Definicija, ki zmaga, ki se uspe predstaviti kot konsenzualna, ki organizira nacionalni konsenz je edina realna. Ta definicija pa realno živi in se preizkuša v vsakodnevem življenju in vsakodnevni politiki.

Kot temeljno vprašanje se tako izcimi vprašanje postopka za določanje (nacionalnega) interesa. To je predmet, s katerim se ukvarja politični sistem v vseh svojih zakotjih in nišah. Za dvig ravni politične kulture je nujno spoznanje, da so vsi interesi v igri realni, potem pa po procesu selektivnosti zadobijo večjo ali manjšo podporo in se kvalificirajo kot zgolj individualni, začasni, parcialni ali pa nacionalni in celo nadnacionalni-globalni.

Politična realnost je svet interesov, podpornih, nasprotujočih si, mimobežnih itd. in vsa ta interesna struktura tvori nacionalni interes. To ni svet tehnično racionalnih razmejitev (po kriterijih za individualno ravnanje), vednosti ali nevednosti, lepote ali grdote, dobrega in zla, temveč udeleženi pri temeljnem političnem konsenzu, ki drži državo skupaj in postavlja njeno mesto v svetu. Nacionalni interes je tekmovanje in hkrati sodelovanje za politično moč, ki je potrebna, da se interes sploh oblikuje in zori.

LITERATURA

- Anić, Vladimir in Ivo Goldstein (1999): Rječnik stranih riječi. Novi liber, Zagreb.
- Bajec, Anton et al. (ur.) (1998): Slovar slovenskega knjižnega jezika. SAZU in DZS, Ljubljana.
- Bentley, Arthur (1908/1967): *The Process of Government*. The John Harvard Library, Cambridge.
- Berger, Suzanne (1981): *Organizing Interests in Western Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bibič, Adolf (1981): *Interesi in politika*. Delavska enotnost, Ljubljana.
- Heilborn, J. (2001): "Interest: History of the Concept." V: Neil J. Smelser: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier, Amsterdam, Paris, New York, Shannon, Oxford, Singapore, Tokyo.
- Hidi, S. (2001): "Psychology of Interest." V: Neil J. Smelser: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier, Amsterdam, Paris, New York, Shannon, Oxford, Singapore, Tokyo.
- Hirschmann, A. O. (1977): *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph*. Princetown University Press, Princeton.
- International Encyclopedia of the Social Sciences*. MacMillan and Free Press, 1968.
- Lukšič, Igor (1994): *Liberalizem vs. korporativizem*. ZPS, Ljubljana.
- Madison, James (1982): "The Federalist No. 10." V: *The Federalist Papers* by A. Hamilton, J. Madison in J. Jay. Bantham Books, New York, Toronto, London, Sydney, Auckland.
- Massing, Peter (1995): "Interesse." V: D. Nohlen, *Lexikon der Politik*. Band 1. Politische Theorien. C.H. Beck Verlag, München.
- Nohlen, Dieter (ur.) (1998): *Lexikon der Politik*. Band 7. Politische Begriffe. Verlag C.H. Beck, München.
- Puhovski, Žarko (1990): *Interes*. V: I. Prpić, Ž. Puhovski, M. Uzelac: *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Abeceda demokracije. Školska knjiga, Zagreb 1990.
- Schmidt, Manfred G. (1995): *Wörterbuch zur Politik*. Kröner Verlag, Stuttgart.
- Sills, David L. (ur.) (1968): *International Encyclopedia of the Social Sciences*. The Macmillan and Free Press.
- Snoj, Marko (1997): *Slovenski etimološki slovar*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Wiethaler, Fran (1999): *Latinsko slovenski slovar*. Kres, Ljubljana.
- Verbinc, France (1979): *Slovar tujk*. Cankarjeva založba, Ljubljana.